

TRANSITIEGEBIED 1: VERENIGEN & PARTICIPEREN

---

1. Enkele maatschappelijke ontwikkelingen met impact op VERENIGEN & PARTICIPEREN

Veranderingen in de bevolkingsstructuur (vergrijzing, migratie, meer éénooudergezinnen) zullen een impact hebben op de manier waarop mensen zich gaan verenigen en participeren. Culturele verscheidenheid zal bijdragen tot verscheidenheid in zich verenigen en participeren (verscheidenheid naar inhoud en vorm). Maar ook fysieke en/of financiële beperkingen bij een groeiende groep in onze maatschappij zullen vragen oproepen naar andere inhouden (thema's die dichter bij de leefwereld passen) en andere vormen van zich verenigen en participeren.

Innovaties in het domein van **digitalisering en sociale media** verruimen/veranderen de mogelijkheden van mensen om zich te verenigen en te participeren (zich online verenigen, verandering in geografische reikwijdte van zich verenigen,...). Beperkingen in tijd en ruimte om zich te verenigen en te participeren, vervagen maar worden mogelijk vervangen door andere beperkingen (toegang tot internet, digitale geletterdheid). De innovaties veranderen eveneens de mogelijkheden waarop mensen kunnen betrokken worden (participatie) (bvb deelnemers betrekken via online discussieplatforms).

Elk van de vier megatrends zullen **nieuwe thema's** met zich meebrengen waarrond men zich zal gaan verenigen. Voorbeelden van dergelijke thema's zijn het omgaan met een stijgend aantal mensen met ouderdomsziekten in de maatschappij, deelnemers informeren over de voor- en nadelen van nieuwe en complexe technologische ontwikkelingen (biotechnologie en voeding, nieuwe ontwikkelingen in de medische zorg,...), wederzijdse kennismaking tussen verschillende culturen, een meer duurzame levensstijl nastreven, ...

De beschikbaarheid van individuen om zich te verenigen en te participeren zal wijzigen onder invloed van **arbeidsmarktevoluties** (stijging van de pensioenleeftijd, flexibilisering van de arbeidstijd).

Politieke participatie verschuift van geïnstitutionaliseerde vormen van participatie naar **subpolitiek** (het vormgeven van de samenleving van onderuit) en **onconventionele acties** (boycots, petities,...), hierbij geholpen door innovaties rond sociale media.

De kwaliteitseisen en verwachtingen die participanten stellen aan verenigingen verstrengen onder invloed van **consumptiegedrag dat steeds meer gestuurd wordt vanuit de individuele ervaringwereld**.

De toenemende **eisen vanuit de overheid naar verdere professionalisering** van het verenigingsleven in combinatie met het uitgebreide regelgevende kader, verhogen de drempels voor vrijwilligers om zich actief te engageren in verenigingen.

Het aangaan van **multidisciplinaire en innovatieve (internationale) samenwerkingen** zal nieuwe vormen van verenigen doen ontstaan.

2. Bespreking en reflectie

Transitiegebied 1 bespreekt enerzijds het verenigen. Het gaat om de wijze waarop individuen elkaar ontmoeten, zich met elkaar verbinden en hoe groepsvorming tot stand komt. Anderzijds komt participeren aan bod. Met participeren doelen we op de verschillende aspecten van deelnemen: van een receptieve benadering tot een actieve betrokkenheid. Onder dit laatste valt ook het vrijwilligerswerk en de actieve kunstbeoefening.

Pessimistische berichten

Het discours over evoluties binnen verenigen en participeren is vaak pessimistisch van aard. Het idee leeft dat engagement, vrijwillige inzet en deelname aan het maatschappelijke leven afneemt. Het individu zou vandaag de dag niet meer geïnteresseerd zijn in het gemeenschappelijke belang maar voornamelijk gedreven worden door eigenbelang en hedonistische keuzes. Ondanks deze duidelijke boodschap vinden onderzoekers weinig aanwijzingen voor een terugval in het verenigingsleven en participatie. Integendeel, onderzoekers spreken eerder over een transformatie in de manier waarop we verenigen en participeren (Hustinx, 2009; Dekker & Hooghe, 2003).

Welke transformaties op vlak van verenigen en participeren stellen we dan vast? Alvorens door te nemen wat de concrete transformaties inhouden (zie hieronder), willen we ook de krachten achter deze transformaties bespreken. Paul Schnabel (2004) duidt vijf krachten aan, de vijf i's, die bepalend zijn voor sociaal-culturele ontwikkelingen: individualisering, informalisering, intensivering, internationalisering en informatisering. Individualisering verwijst naar de verminderde betekenis van traditionele afhankelijkheden; informalisering naar informele en lossere manieren van groeperen; intensivering naar de toenemende betekenis van beleving, internationalisering naar de schaalvergroting op wereldniveau en informatisering naar het belang van informatie (al dan niet via nieuwe technologieën) (zie ook van den Broek, 2010). We bespreken in hoofdzaak de meest gecontesteerde kracht die verantwoordelijk is voor de dynamiek en de verandering binnen het verenigen en participeren: de individualisering. De andere krachten komen verder nog aan bod, zowel hieronder als binnen andere transitiegebieden.

Individualisering

Individualisering wordt vaak geïnterpreteerd als zou het individu enkel zijn/haar persoonlijk belang nastreven zonder rekening te houden met het gemeenschappelijk goed. De betekenis van individualisering is echter veel genuanceerder. Het betreft de tanende invloed (o.a. door de algemene stijging van de welvaart en levensstandaarden) van traditionele opvattingen, gedragspatronen, structuren en sociale verbanden. In plaats van terug te vallen op deze zekerheden handelt het individu steeds meer onafhankelijk en vanuit zichzelf. Individuen hebben meer speelruimte en maatschappelijke velden werken volgens hun eigen logica's los van traditionele, religieuze of ideologische denkkaders en structuren. In plaats van traditionele zingevingskaders wordt de individuele ervaringswereld het nieuwe referentie- en zingevingskader waarbinnen keuzes gemaakt worden (Hustinx, 2009). Kortom, het IK kiest op authentieke wijze steeds meer hoe het eigen leven ingericht wordt los van wat binnen bijvoorbeeld kerk, gezin of op de arbeidsmarkt wordt voorgeschreven.

Een kanttekening bij het authentieke IK

Het verhaal over het individualiseringsproces is niet volledig zonder een belangrijke kanttekening. Is het echt zo dat individuen nu volledig los van allerlei traditionele afhankelijkheden opereren? Empirisch onderzoek naar het individualiseringsproces duidt aan dat een individu nog steeds sterk bepaald wordt door structurele kenmerken zoals bijvoorbeeld opleidingsachtergrond, sociaal-economische positie en beroep. Ondanks dat de invloed van enkele traditionele afhankelijkheden verzwakt is (vb. religie, kostwinnersmodel, meester-leerling verhouding,...), is het dus incorrect te stellen dat we in volle onafhankelijk ons levenspad bewandelen. Ook Mark Elchardus (2009) meent dat traditionele afhankelijkheden minder greep krijgen op individuele levens. Daarnaast stelt hij dat de individuele keuzevrijheid sterk is toegenomen (wat nieuwe onzekerheden en risico's met zich meebrengt). Omdat we meer keuzes moeten maken en tegelijkertijd minder gestuurd worden door traditionele structuren, ontstaat volgens Elchardus de illusie dat we volledig autonoom beslissen.

Naast de traditionele afhankelijkheden die deels nog spelen, ziet Elchardus ook nieuwe vormen van beïnvloeding en sociale controle opkomen. Hij stelt dat sociale controle vandaag plaatsvindt door instanties (massamedia, sociale netwerken, reclame, marketing,...) die ons denken, doen en voelen beïnvloeden...niet vanuit een religie of ideologie zoals weleer maar vanuit de idee dat we hoogstpersoonlijke, authentieke, individuele keuzes aan het maken zijn. Met andere woorden: vandaag vindt sociale controle plaats door instanties die ons doen geloven dat we autonome, authentieke keuzes maken. Meer nog, onze

zoektocht naar individuele ervaringen, zelfverwezenlijking, authenticiteit en persoonlijke ontwikkeling wordt gecontroleerd en beïnvloed door instanties die onder meer spelen op het terrein van leefstijlen, smaakvoorkeuren en overtuigingen. Dit inzicht nuanceert het idee van het authentieke IK dat hoogstpersoonlijke keuzes maakt.

Betekenis voor de werkvelden: naar geïndividualiseerd engagement

Het verminderd belang van traditionele structuren is ook voelbaar binnen het sociaal-culturele leven. Een dertigtal jaar geleden was het sociaal-culturele veld grotendeels op levensbeschouwelijke basis onderverdeeld (cf. verzuiling). Momenteel zijn de gevolgen van de ontzuiling (=het fenomeen dat individuen en bestaande structuren in de samenleving minder dan voorheen levensbeschouwelijke lijnen volgen) sterk voelbaar binnen het sociaal-culturele werkveld. De traditionele manier van verenigen en participeren maakte de voorbije jaren plaats voor een manier van verenigen en participeren waarbij keuzes veel minder afgestemd waren op basis van een levensbeschouwelijke achtergrond maar eerder op persoonlijke afwegingen. Concreet betekent het de afname van eerder hiërarchische, formeel geregelde, ideologisch geïnspireerde vormen van deelname, vrijwilligerswerk en groepsvorming ten voordele van meer geïndividualiseerd engagement. Meer geïndividualiseerd engagement is dus engagement vanuit de individuele leefwereld. Het gaat om individuele noden, ervaringen, problemen en afwegingen die inzet en engagement aansturen.

Wat betekent dit verder voor de werkvelden? Welke transformaties duiken op in de manier waarop we verenigen, deelnemen en vrijwilligerswerk verrichten? We vatten samen aan de hand van de vijf i's.

- (i) **Individualisering:** Zoals hierboven toegelicht nemen hiërarchische, formeel geregelde, ideologisch geïnspireerde vormen van deelname, vrijwilligerswerk en groepsvorming af ten voordele van meer geïndividualiseerd engagement en horizontale en flexibele organisaties, verbanden en initiatieven. Daarnaast komen nieuwe vormen van sociale controle op: wat media, reclame, sociale netwerken,... vooropstellen als leuk en legitiem kan de keuzes van individuen beïnvloeden. Ook imago, beeldvorming en visuele prikkels bepalen in steeds grotere mate keuzes.
- (ii) **Informalisering:** Meer eigen initiatief van burgers en zelforganisatie (zowel politiek, sociaal en cultureel). Niet zozeer vrijblijvendheid maar wel een bepaalde mate van autonomie staat centraal. Eigen initiatief en zelforganisatie vergemakkelijken door de aanwezigheid van (mobiele) ICT en sociale media.
- (iii) **Intensivering:** Het individu wordt consument van sociaal-culturele praktijken waarbij het individu zich steeds verder als klant opstelt. Hiermee gepaard gaand: meer tijdelijk, vrijblijvend engagement en shopgedrag met individuele ervaringswereld als referentiekader en toetssteen. Er is de groeiende betekenis van de belevingscomponent. Persoonlijke beleving staat centraal maar betekent niet sowieso entertainment of gemakkelijk vermaak. Beleving kan er ook op gericht zijn op betekenis creëren, waarde zoeken, ontplooiing, betrokkenheid of bijdragen tot sociale verandering.
- (iv) **Internationalisering:** De opkomst van nieuwe, eclectische en multidisciplinaire formats, thema's en genres onder invloed van internationale voorbeelden en een post-materialistisch waardepatroon (i.e. waardepatroon waarbij de focus ligt op zelfverwezenlijking, authenticiteit, ontwikkeling, levenskwaliteit, het "goede leven").
- (v) **Informatisering:** Informatisering hangt zeer sterk samen met de vier bovenstaande ontwikkelingen. ICT, sociale media en (mobiele) digitale toepassingen faciliteren, verruimen en versnellen mogelijkheden voor verenigen en participeren.

3. Signalen

B.LINK: online platform dat het vinden van vrijwilligerswerk in de lokale gemeenschap (Boston) faciliteert (www.myblink.org).

LETS: lokaal ruil- en handelssysteem, (reeds ontstaan in 1996) ontstaan op initiatief van burgers (www.letsvlaanderen.be).

Jongeren in de cockpit: Studiedag rond nieuwe cultuurpraktijken en experimenten met cultuurparticipatie van en met jongeren in een stedelijke context <http://www.jes.be/studiedagcultuur/index.php?pagina=Programma.php>.

Pop-up initiatief: Tijdelijke (commerciële) initiatieven, vaak op niet-alledaagse (zelfs verborgen) locaties. De tijdelijkheid van een initiatief wakkert exclusiviteit aan. Deze vorm van exclusiviteit, niet te verwarren met oester- en kaviaarexclusiviteit, straalt originaliteit, bijzonderheid en geheimzinnigheid uit. In tijden van snelle, openbare online-interacties wordt geheimzinnigheid een gegeerd goed.

Participatie: "Feesten organiseer je zelf, niet de oude verantwoordelijk uit het jeugdhuis. En organiseren doe je samen. Een fuif is een jongerencoöperatie." Jelle Henneman in Knack nr 42 over jongeren en uitgaan.

TegenGAS: nieuwe beweging opgericht door jongeren, gegroeid uit een betoging tegen GASboetes. De website geeft informatie en duiding over GASboetes en doet dienst als platform waar burgers en organisaties zich kunnen verenigen tegen GASboetes (www.tegengas.be, zie ook <http://www.demorgen.be/dm/nl/989/Binnenland/article/detail/1730536/2013/10/28/Burger-steeds-vaker-in-beroep-tegen-GAS-boetes.dhtml>).

Self Made: methodiek om met jongeren theater te maken. Het doorbreekt de klassieke relatie regisseur-acteur. Jongeren worden bij alle processen van een theaterproductie betrokken worden en alle beslissingen worden in groep genomen, eventueel met de hulp van een coach.

4. Meer weten

Elchardus, M. (2009). Self-control as social control. The emergence of symbolic society. *Poetics*, 37(2), 146-161.

Dekker, P. & , Hooghe, M. (2003). De Burger-Nachtwaker. Naar een Informalisering van de Politieke Participatie van de Nederlandse en Vlaamse Bevolking. *Sociologische Gids*, 50(2), 156-181.

Hustinx, L. (2009). De individualisering van het vrijwillig engagement. In: Buijs G., Dekker P., Hooghe M. (Eds.), *Civil Society tussen Oud en Nieuw* (pp. 211-225). Amsterdam: Aksant

Lievens, J., & Waeye, H. (2011). *Participatie in Vlaanderen: 1. basisgegevens van de participatiesurvey 2009*. Leuven: Acco.

Schnabel, P. (2004). Het zestiende Sociaal en Cultureel Rapport blijkt zestien jaar vooruit. In: P. Schnabel (red.), *In het zicht van de toekomst. Sociaal en Cultureel Rapport 2004* (p. 45-90). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

van den Berg, E., van Houwelingen, P., & de Hart, J. (2011). *Informeel groepen. Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

van den Broek, A. (2010). *Toekomstverkenning kunstbeoefening. Een essay over de mogelijke betekenis van sociaal-culturele ontwikkelingen voor volume, voorkeuren en vormgeving van kunstbeoefening in de vrije tijd*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.